

Горіна Ж.Д.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

Копусь О.А.

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін*

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»*

МІСЦЕ КУЛЬТУРИ ЧИТАННЯ В ЖИТТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

***Анотація.** Експериментальним шляхом визначено роль і місце культури читання в житті сучасних підлітків, а також з'ясовано читацькі вподобання щодо жанрів художньої літератури, яка користується найбільшим попитом серед учнівської й студентської молоді*

***Ключові слова:** культура читання, учні-старшокласники, читацькі вподобання.*

***Horina Zh. D., Kopus O.A. The place of reading culture in the life of student youth.** Experimentally, the role and place of reading culture in the lives of modern teenagers has been determined, as well as the reader's preferences regarding the genres of fiction, which are in the greatest demand among pupils and students*

***Key words:** reading culture, high school students, the reader's preferences.*

Актуальність теми дослідження. Однією з особливостей сучасної культури є так званий «візуальний поворот» – переважання в комунікації (особливо масовій) візуальних знаків і знакових систем, яке ще в минулому столітті передбачали західні філософи, культурологи і соціологи (Р. Барт, Р. Харріс, М. Фуко, З. Бжезинський, Л. Мановіч, Ж. Лакан, Ж. Дерріда, Г. Дебор, М. МакЛюен, Дж. Ласвелл, Т. Адорно, Т. Дж. Мітчелл, Ж. Бодрійяр, Г. Поллок, Ю. Хабермас, В. Беньямін).

Відтоді й традиційна книжна культура, яка ще донедавна відігравала провідну роль в освітній або художньо-мистецькій практиці, поступово замінюється екранною культурою, вдумливе читання – переглядом, а вербальні знаки, здебільшого, використовують як додаткові.

У сучасному освітньому і культурному сьогоденні, коли відбувається перехід від культури книжної до культури мультимедійної, читання художніх книжок відходить на другий план, а традиційна друкована книга поступається за силою впливу мультимедійному формату. Цю тенденцію відзначають й українські освітяни, відзначаючи той факт, що в інформаційну епоху школярі все частіше віддають перевагу електронним ресурсам і засобам комунікації, оскільки вони більш доступні, мобільніші і зручніші у використанні, мають практично необмежені можливості (В. Бадер, У. Баран, Н. Дев'ятко, О. Деркачова, А. Землянська, О. Ісаєва, Ю. Ковбасенко, Г. Корицька, О. Куцевол, О. Пожарицька, А. Пройдаков, О. Семенов, Р. Семків, Г. Токмань, Т. Шарова, С. Шаров). Учені-дослідники, вчителі - практики скеровують зусилля на пошук шляхів стимулювання читацької активності сучасного юнацтва в цифрову добу.

Мета цієї розвідки полягає у визначенні ролі і місця культури читання в житті сучасних підлітків, а також читацьких уподобань щодо жанрів художньої літератури, яка користується найбільшим попитом серед молоді.

Викладення основного змісту. Дослідження літературних пріоритетів учнівської молоді і ролі нової культури читання старшокласників в інформаційну епоху є надзвичайно важливими, оскільки саме в цей період закладаються життєві орієнтири, зацікавленості і цінності, виформовується їхній світогляд, а «формування читацької грамотності – це можливість якісного здобуття освіти й розвитку критичного мислення» [5, с. 108].

З метою визначення ролі і місця культури читання в житті сучасних підлітків, а також читацьких уподобань щодо жанрів художньої літератури, яка користується найбільшим попитом серед учнівської молоді, ми провели на платформі Google Forms опитування учнів 10-11 класів (68 осіб). Інструментарій дослідження – анкета, яка складалася із 17 запитань, сконструйованих як закриті – питання анкети, на яке респондентові слід було надати готовий варіант відповіді, так і відкриті,

де респонденти повинні були сформулювати і записати відповідь самостійно. Анкета містила тематичні запитання типу, як респондент ставиться до людей із його оточення, які читають книжки, якого формату книжки (друковані, електронні видання, тільки інтернет-література) зазвичай респондент сам читає, яким літературним жанрам надає перевагу і чому, які його мотиви читання художньої літератури тощо. Слід зазначити, що Google Forms входить до складу онлайн сервісів Google WorkSpace for Education, заснованих на хмарних технологіях, які досить широко використовуються у вищій та середній школі [4, с. 341].

Для того, щоб зрозуміти, яке місце посідають книжки і читання в житті учнівської молоді, і чи є вони для них джерелом важливої інформації було поставлене 1 запитання:

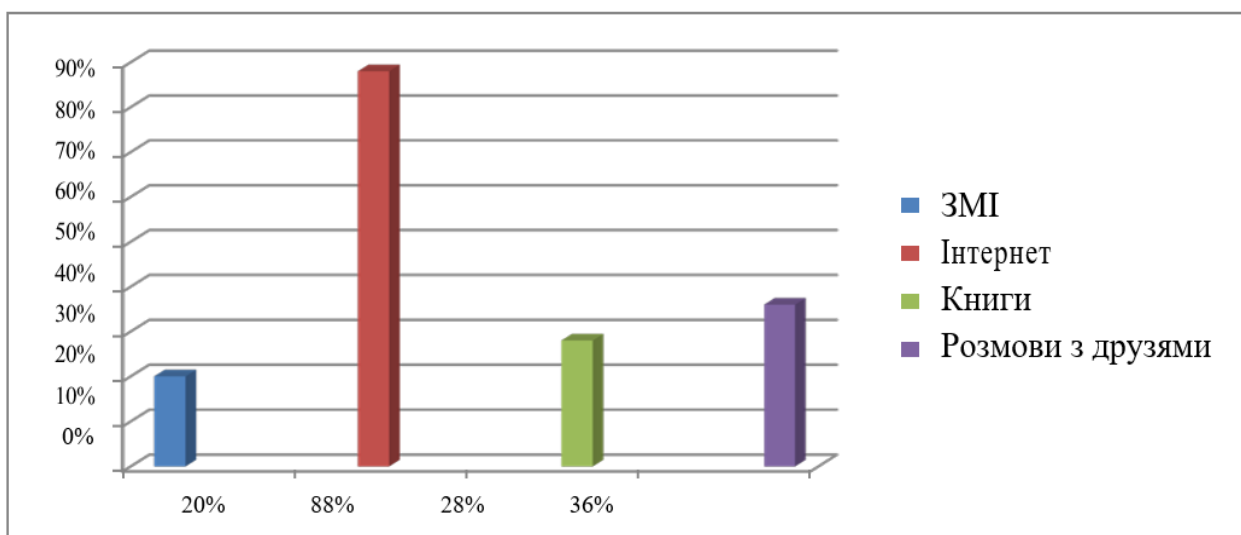

Рис 1. Які для вас найважливіші джерела інформації?

Як свідчить Рис. 1, головним джерелом отримання інформації для учнівської молоді є Інтернет – 88%, на другому місці – спілкування з друзями, однолітками – 36%, книжки – 28%, ЗМІ – 20%. Що ж стосується ставлення опитуваних до людей, які читають і для котрих читання є життєвою потребою і корисною звичкою, то фактично всі респонденти висловилися позитивно. Фактори, які впливають на читацькі вподобання сучасних підлітків, очікувано виявилися різноманітними й такими, що торкалися різних сфер життєдіяльності школярів. Наприклад, родина, як перша ланка соціалізації, багато в чому формує читацькі інтереси, а також вплив сім'ї, зокрема батьків, близьких родичів досить помітний,

оскільки від них часто залежить, чи сформується в людини з дитинства інтерес до книги і взагалі до читання як культурної звички.

Так, аналізуючи відповіді на запитання «Хто з вашої родини більше за інших любить читати?» і «Чи є у вас вдома бібліотека?», ми відстежили цікаві тенденції: виявилось, що старшокласники читають художню літературу не менше, ніж інші покоління однієї сім'ї – 46% з опитуваних, 32% – батьки і 28% – бабусі, дідусі чи інші старші члени родини. Майже половина респондентів (47%) відповіла, що мають домашню бібліотеку. Однак, як випливало з аналізу наданих анкет, лише 19% опитуваних читають художні книжки постійно, тоді як переважна більшість – 72% час від часу або 6% майже не читають і не виявляють бажання.

Для того, щоб зрозуміти, з якою метою респонденти читають книжки, одне з відкритих запитань анкети запропонувало надати самостійні відповіді, які засвідчили наступне: доволі високий процент опитуваних (57%) мають звичку читати на дозвіллі, щоб заповнити вільний час, 43% респондентів – задля задоволення пізнавальних потреб або для виконання домашнього завдання, 10% просто заради того, щоб бути в курсі останніх культурних подій в Україні і світі. Крім того, було з'ясовано, що найчастіше молодь купує художню літературу в Інтернеті – 53%, адже, на їхню думку в крамницях книжки коштують дорого, а в бібліотеки нечасто надходять цікаві їм літературні новинки. До того ж, щодо надання переваг формату книжки – традиційному або поліграфічному – то отримані відповіді розподілилися пропорційно таким чином: 62% – за електронні або мережеві видання, 43% – друковану літературу.

Як бачимо, попри те, що електронні медіа неминуче витісняють паперову книгу [1, с. 78], значна частина респондентів лишається прихильниками класичного формату, зокрема відзначаючи, що такі книжки приємно тримати в руках, гортати сторінки, вони не потребують контролю підзарядки і не псують зір. Читацький портрет сучасного старшокласника неможливий без опису й аналізу відповідей, яким книжкам він зокрема надає перевагу в жанрово-тематичному плані:

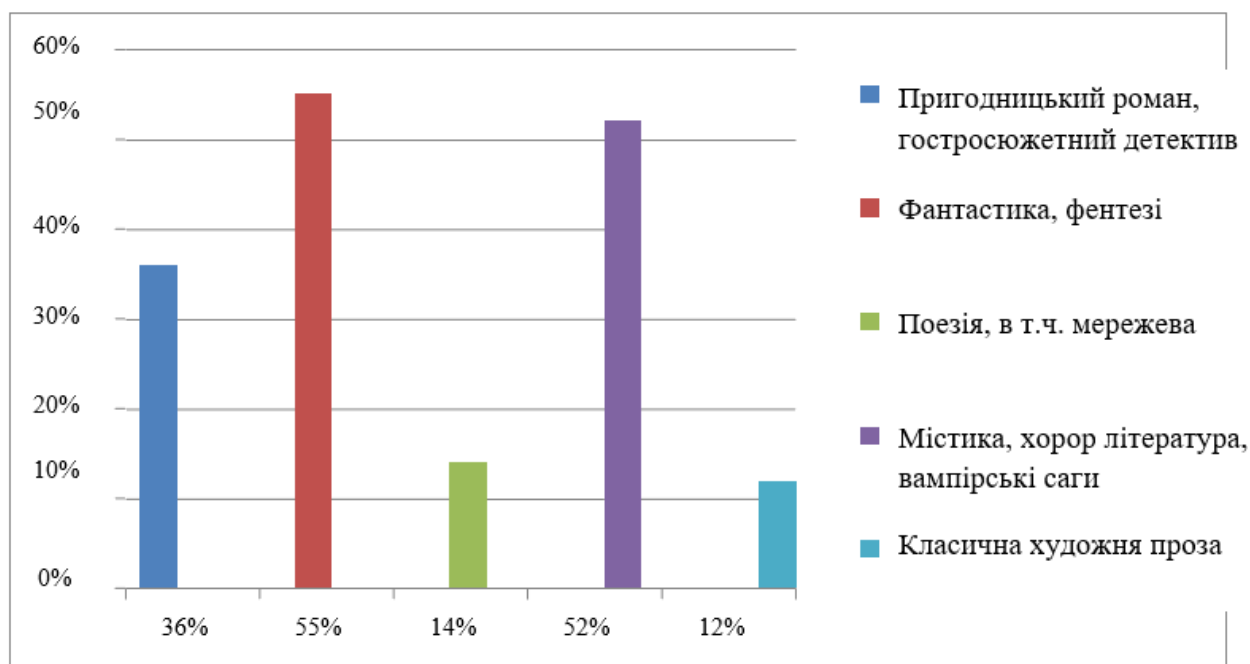

Рис. 2. Яким літературним жанрам ви надаєте перевагу?

Рис. 2 чітко фіксує, що найбільш затребуваними і безсумнівними фаворитами учнівської молоді є наукова фантастика і фентезі – 55%, друге місце розділили – магічний або містичний роман, література жахів і серійні вампірські саги – по 52%, далі йде – гостросюжетна пригодницька проза, включаючи вестерни, бойовики, детективи – 36% і 17,8% і завершує цей перелік зі значним відставанням від лідерів – класична художня проза і зацікавленість поезією, які отримали приблизно однакові відсотки – 12% і 14% відповідно. Заразом відзначимо, що ні науково-популярна література, ні літературні джерела пізнавально-енциклопедичного змісту не були згадані в жодній із наданих учнівських анкет.

Очевидно, що популярність наукової фантастики, жанру фентезі або літератури хорору, трилерів або авантурної художньої літератури пояснюється тим фактом, що це найулюбленіші молодіжні жанри, а підлітки є до того ж найбільш активними інтернет-користувачами. Часто ці улюблені художні твори мають підтримку у вигляді кінотексту, широке висвітлення і промоуцію через медіа, зокрема інтерв'ю з акторами, режисерами, які розкривають секрети екранізації, численні форуми і мережеві тематичні сайти, присвячені конкретним авторам та їх бестселерам, що, безперечно, тільки підігриває інтерес масової аудиторії. На нашу думку, для того, щоб школярі почали активно користуватися

всережжям у навчальних цілях, їх до цього повинні готувати саме заклади загальної середньої освіти.

Досить важливим для нашого дослідження було наступне запитання, яке дозволяло відстежити широкий діапазон саме тих книжок і авторів, які користуються найбільшою популярністю в учнів старших класів. Так, із 68 опитаних 23 особи назвали 2-3 книжки, прочитані ними в останнє півріччя, які стосувалися виключно навчальної програми, і лише 16 осіб відзначили прочитані літературні твори, не передбачені шкільною програмою. Не вказали жодного прочитаного художнього тексту 11 осіб, хто брав участь в анкеті:

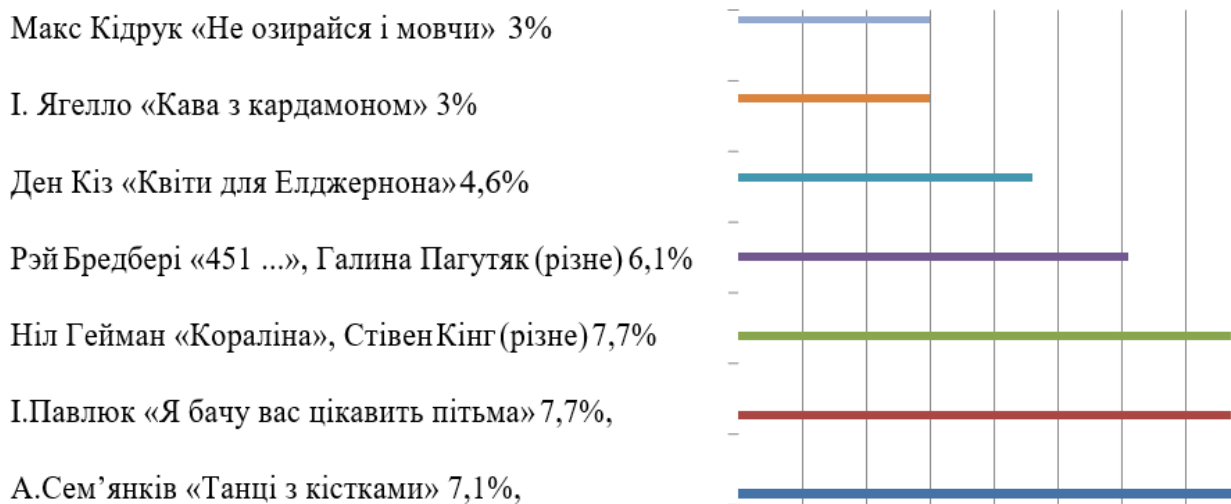

Рис 3. Зазначте назви трьох художніх творів, прочитані в останнє півріччя

Узагальнюючи одержані результати на Рис. 3, маємо підстави для висновків про те, що серед старшокласників лишається стабільним високий попит на наукову і художню фантастичну прозу й фентезі: діапазон читацьких прихильностей коливався в межах 6, 1% – 7,7% (Рей Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», Галина Пагутяк «Королівство», «Книгоноші з королівства», «Втеча звірів, або новий бестіарій», Стівен Кінг «Мораль», «1408», Ніл Гейман «Кораліна»), очевидно, в такий спосіб підлітки задовольняють потребу в реалізації потаємних бажань, перевтіленні та грі фантазії за рахунок розширення меж реальності. Вигаданий світ, неіснуючі в природі явища, казкові рослини і тварини, придумані інші планети, космос і Всесвіт, гуманоїдні раси – все це приваблює величезну аудиторію креативних читачів.

Так само не втрачають популярності детективні історії із динамічним сюжетом, який постійно тримає читача в напрузі, тексти з непередбачуваним фіналом або «фальшивим happy end», часто-густо перемежовані елементами містики і готичної поетики – 7,75% (А.Кокотюха «Колекція гадів», «Страшні історії», «Мисливці за привидами», «Гімназист і чорна рука», О.Ільченко «Чорне озеро кохання», «Смертельний круїз», «Пастка для геймера»). Автори сучасних бестселерів пропонують читачам-підліткам розплутувати низку загадкових подій, замислюватися над першопричинами злочину, справедливістю покарання або ж розгадувати сімейні таємниці, як у повісті Йоанни Ягелло «Кава з кардамоном» (3%). Суміш містики з елементами жахів і техно (Макс Кідрук «Не озирайся і мовчи» – 3%) або топовий містичний трилер від Іларіона Павлюка «Я бачу вас цікавить пільма» (7,7%) чи кримінальний трилер від Андрія Сем'янківка «Танці з кістками» (7,1%) належать до так званої української популярної художньої белетристики, яка максимально розігріває уяву читача й до останнього тримає його у психологічному напруженні, забезпечуючи цим текстам масовість читацької аудиторії загалом і серед старшокласників зокрема.

Зрештою, кілька років поспіль не послаблюється читацький інтерес до дуже пронизливої і людяної історії від Дена Кізі «Квіти для Елджернона» (4,6%) або до так званого «серійного читива» – романи, поєднані спільними героями, які переходять із сюжету в сюжет, виступаючи головними чи другорядними персонажами, як, напр., цикл книжок про Гаррі Поттера, й головним критерієм популярності літературної продукції стає кількість проданих екземплярів, а мірилом літературного успіху – бестселер. Що ж стосується класики української і світової літератури [3], яку старші підлітки за бажанням продовжують читати і в наш час, то серед лідерів виокремимо:

- * «Гаррі Поттер і філософський камінь» Джоан Роулінг.
- * «Вбити пересмішника» Гаспер Лі.
- * «Книга кладовища» Ніл Гейман.
- * «Соло для Соломії» Володимира Лиса.
- * «Діти, кістки й крові» Томі Адеємі.
- * «Тигролови» Іван Багряний.
- * «Чорний ворон. Залишенець» Василь Шкляр.

- * «Сніданок у Тіфані» Трумен Капота.
- * «Гордість та упередження» Джейн Остін.
- * «Політ над гніздом зозулі» Кен Кізі.
- * «Солодка Даруся» Марія Матіос.
- * «Село не люди» Люко Дашвар.
- * «Бійцівський клуб» Чак Поланік.

Підсумовуючи результати з проведеного опитування, відзначимо, що попри стрімке поширення мультимедійної культури, з-поміж учнівської молоді лишається чимало прихильників традиційних, друкованих видань, а колишня мода на електронні книжки серед покоління сьогоденішніх старшокласників не затрималась. Вивчаючи жанрово-тематичні вподобання респондентів, так само відзначимо, що доволі значний відсоток учнів 10-11 класів вибирає літературу «Young Adult Literature» (дослівно з англійської – література для молодих дорослих), такий популярний літературний напрям, розрахований на молодих людей віком від 15 до 21 років. Юні чутливі читачі шукають у книжках відповіді на власні проблеми і тривоги, а популярність літератури Young Adult якраз і пояснюється тим, що вона розмовляє з читачем зрозумілою мовою, не намагається повчати, а навпаки, допомагає розібратися в самому собі. Головними персонажами цих книжок, як і в реальному житті, часто виступають підлітки, які потрапили у складні, кризові умови життя, але змінилися на краще під впливом цих обставин.

Аналіз анкет виявив, що так само досить популярною проблемою в молоді є тема – «страдницький підліток», оскільки й улюблені літературні сюжети розповідають про героїв, які зустрілися при певних романтичних обставинах, але на їхньому шляху безліч перешкод, які вони повинні здолати заради кохання – різниця в соціальному статусі, бідність, хвороба, сімейна ворожнеча і т. ін. Хоча в «літературі для юнацтва» немає чітко вираженої переваги якогось одного жанру, бо, як ми пересвідчилися, це може бути і фентезі, і авантюрний або детективний роман, і суміш містики з атрибутами літератури жахів, і технотрилер, і романтична любовна драма.

Цікаво, що схожі тенденції помітно простежуються і серед студентської молоді, про що, зокрема, свідчить опитування першокурсників здобувачів освіти історико-філологічного факультету

(76 осіб) ПНПУ імені К.Д.Ушинського, яке проходило (з 4 по 10 грудня 2023) в межах Національного тижня читання, ініційованого Українським інститутом книги (Рис. 4).

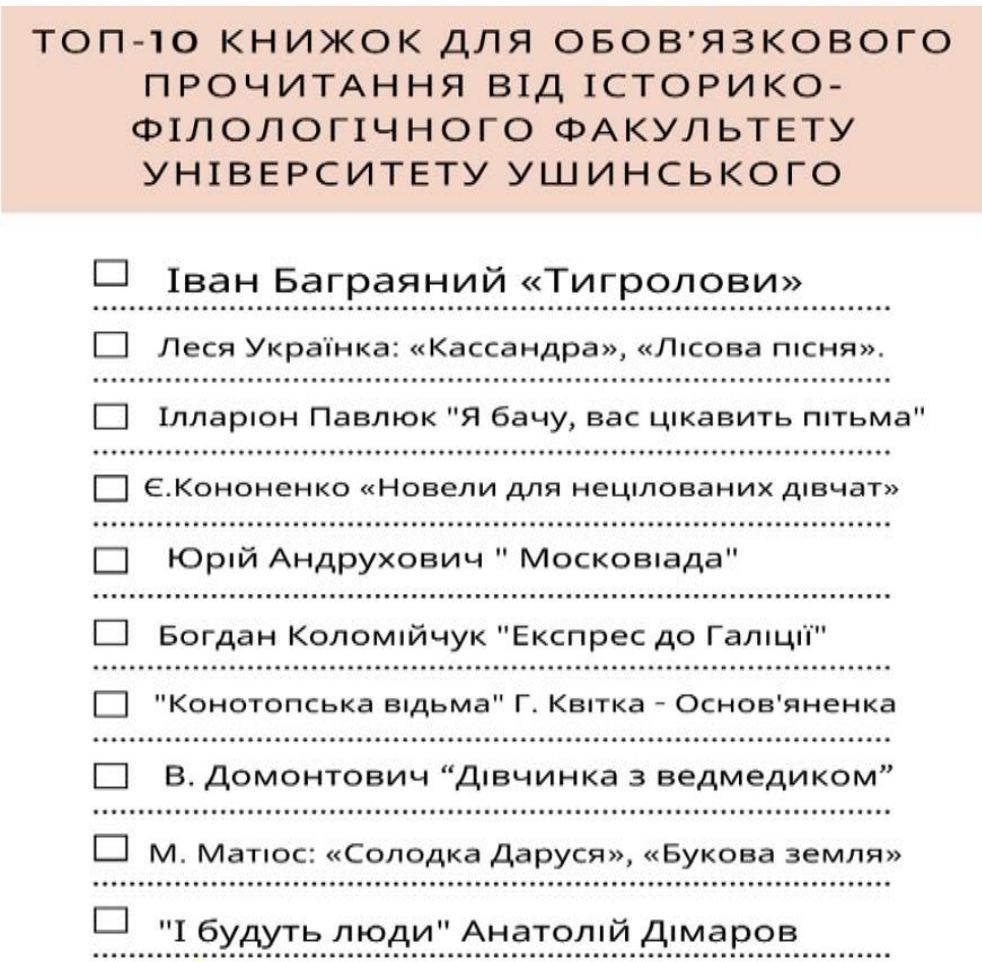

Рис. 4. Топ-книжок для читання від майбутніх істориків і філологів

Водночас відповіді респондентів-першокурсників яскраво доводять, що серед студентської молоді чимало й тих, хто захоплений українською класикою (Л. Українка «Лісова пісня», «Кассандра», Г. Квітка-Основ'яненко «Конотопська відьма», І. Багряний «Тигролови», В. Домонтович «Дівчинка з ведмедиком»), називаючи її своїм улюбленим жанром літератури, який змушує думати, вглиблюватися в саму суть, аналізувати. І хоча студентам доводиться багато читати світової і вітчизняної літературної класики в межах обов'язкової навчальної програми [2, с. 53], вони зізнаються, що роблять це із задоволенням, адже така література описує вічні теми і сюжети, людські почуття, емоції, вади тощо.

Висновки. Як засвідчило дослідження щодо місця культури читання в цифрову добу й визначення стійких читацьких уподобань і мотивів у виборі літературних текстів, багато сучасних підлітків вже не сприймають художню книгу як джерело важливої інформації або естетичної насолоди, а тим більше емоційно не включені до процесу читання. Дехто часто читає програмові шкільні тексти з української або світової літератури без особливого інтересу, поспіхом, не до кінця, перестрибуючи цілі фрагменти твору, або ж читає за скороченим варіантом. Утім, технології комп'ютерних віртуальних реальностей уже стали невід'ємною складовою сучасної мовно-літературної освітньої галузі, оскільки саме в просторі глобальної мережі зберігається значний обсяг корисної інформації: навчальної, наукової, художньо-мистецької тощо. Вільний вихід та максимальне занурення у віртуальні реальності не тільки полегшить можливості використання цієї актуальної інформації, зокрема зробивши більш доступними для учнів-читачів надбання світової й національної художньої літератури і мистецтва, а й значно полегшить комунікацію всіх учасників освітнього процесу на часі дистанційної освіти, сприяючи появі нових освітніх і художніх практик і, відповідно, нових способів і форматів їхнього сприйняття.

Література

1. Горіна Ж.Д. Освітні тренди і комунікативно-візуальне середовище нових медіа. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики*: монографія / за ред. Е.Палихати, О.Петришиної. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. С. 77–86.
2. Горіна Ж.Д. Система навчальних фахових дисциплін функціонально-комунікативного спектру. *Наука і освіта*. № 8. 2012. С. 52–56.
3. Землянська А. В., Шарова Т. М. Світова література в умовах глобалізаційних процесів: навч. посіб. Мелітополь, 2019. 164 с.
4. Колмакова В., Терещук С., Шаров С. Використання цифрових інструментів Google Workspace For Education у дистанційному навчанні. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 7(21). С. 334–347.
5. Семенов О.М. Формування читацької грамотності учнів: від теорії до практики. *Українські студії в європейському контексті* № 6. 2021. С. 108–121.